
BARBARA PREGELJ

Prevod kot orodje globalizacije in internacionalizacije: pogled skozi anketiranje slovenskih urednic in urednikov

V prispevku predstavljam delne rezultate anonimne ankete, ki je med 14. in 18. novembrom 2022 potekala med slovenskimi urednicami in uredniki. Glede na pridobljene rezultate uvodoma orišem profil slovenskih urednic in urednikov, njihovo vlogo v slovenskem literarnem sistemu, v nadaljevanju pa njihovo dojetje vloge in vrednotenja prevoda v njihovi knjižni produkciji ter vrednotenje svojega lastnega dela. Pri tem me je zanimalo predvsem, kako ocenjujejo pomen literarnega posredništva prevajalk in prevajalcev tako pri prelivanju najnovejših tendenc v slovensko mladinsko literaturo kakor tudi pri njenem uveljavljanju v mednarodnem prostoru.

The article brings partial results of an anonymous survey taking place from November 14 to 18 amongst the Slovene editors. The initial part outlines the profile of Slovene editors, based on the acquired results, together with their role in the Slovene literary system, followed by their perception of the role and value of a translation in their literary production, along with their self-evaluation. The author was specifically interested in the editors' estimation of the significance of translators' literary mediation so with the transfer of the most recent trends into Slovene children's literature, as with the latter's international promotion.

Literatura je sistem, ki je mogoč le zaradi delovanja različnih akterjev, ki delujejo v literarnem polju. Literarni posredniki, kot so knjižničarke in knjižničarji, knjigarnarji in trgovske potnice, distributerji, prevajalke, lektorice, recenzenti, bloggerke, učitelji in učiteljice, oblikovalci, urednice in uredniki, tvorijo kompleksen, dinamičen in neprestano razvijajoč se sistem, ki besedilom, ki jih avtorji in avtorice napišejo, pomaga do njihovih bralk in bralcev. Za Siegfrieda Schmidta, enega od začetnikov empirične literarne vede, so ravno založbe najznačilnejši primer literarnega posredovanja, saj njihova dejavnost vsebuje štiri osnovne operacije: branje besedila v najširšem smislu (to vsebuje tudi njegovo urejanje in odločitev o objavi), medijsko realizacijo (to vsebuje procese oblikovanja, popravljanja, priprave za tisk, prilagoditve besedila mediju, ki ga je mogoče brati), distribucijo (ponudba izdelka bralni javnosti) in prodajo, katere cilj je prepričati čim več potencialnih bralcev (Dovič 2004: 52).

Zato sem med 14. in 18. novembrom 2022 med slovenskimi uredniki in urednicami izvedla anketiranje, s katerim sem želela orisati stanje v tem pomembnem

delu slovenskega literarnega polja. Rezultate ankete iz Slovenije bom v nadaljevanju raziskave (in v okviru drugega prispevka, ki bo nastal na podlagi teh rezultatov) še v tem letu primerjala v mednarodnem okviru, saj bo podobno anketiranje letos potekalo vsaj še v Španiji, Italiji, Srbiji ter na Nizozemskem. V nadaljevanju predstavljam del s slovensko anketo pridobljenih rezultatov, kjer sem anketirance in anketirance spraševala po vlogi prevajalk in prevajalcev v slovenskem in svetovnem literarnem sistemu.¹ To me je še zlasti zanimalo v luči velikih nacionalnih dogodkov promocije slovenske literature v tujini, knjižnih sejmov v Frankfurtu in Bologni, kjer bo Slovenija v letih 2023 in 2024 osrednja gostja.

Razmerje med prevajalkami in prevajalci ter urednicami in uredniki, ki je vedno tudi hierarhično pogojeno, se mi je zdelo zanimivo tudi, ker so urednice in uredniki ob lektorjih in lektorica najpogostejše tisti literarni posredniki, ki s prevajalkami in prevajalci najtesneje sodelujejo. Zato sem menila, da tudi pri njih velja preveriti, kako se v tem posredniškem odnosu zrcali dejstvo, da je prevod konstituiral slovensko literaturo in jezik, da je bil izjemno pomemben tudi za vzpostavljanje slovenske kulture.² Da je njegov položaj v slovenskem literarnem polju, še zlasti na področju mladinske književnosti, še vedno osreden, kar se zrcali tudi v številu prevedenih del, ki po številu objav presegajo število knjižnih naslovov, nastalih v slovenščini. Predvsem pa me je zanimalo, ali uredniki dojemajo prevod kot temeljno orodje globalizacije in poglavitni motor mednarodne (mladinske) književnosti, obenem pa edino orodje internacionalizacije slovenske (mladinske) književnosti, s katerim tudi ta lahko postane globalna in mednarodna.

Prevajanje je namreč ob globalizaciji, internacionalizaciji, lokalizaciji tudi eden od temeljnih dejavnikov svetovnega knjižnega trga (Vila 2015). Svetovni jezikovni sistem (De Swaan 2001) je zgrajen ravno na povezavah med jeziki, ki jih ustvarjajo govorniki več kot enega jezika, pri čemer so te povezave hierarhične in običajno potekajo od spodaj navzgor, od perifernih (večinoma govornih) prek centralnih (večinoma državnih), supercentralnih (13 svetovnih jezikov) k hipercentralnemu jeziku, ki je danes angleščina (navedeno po Zlatnar Moe idr. 2017: 29). Raziskovalci opozarjajo, da svetovni literarni sistem ni odprt prostor za intelektualne izmenjave, temveč zaprto polje, kjer vladajo »specifična razmerja moči, procesi in mehanizmi« (Casanova 2004, navedeno po Zlatnar Moe idr. 2017: 31), pri čemer »količine jezikovno-literarnega kapitala ni moč izmeriti [le] na podlagi števila pisateljev ali bralcev tega jezika, temveč na podlagi števila književnih poliglotov, ki ga uporabljajo, in števila književnih prevajalcev, ki imajo ključno vlogo pri cirkulaciji besedil iz literarnih jezikov ali vanje« (prav tam: 32). Ključno je, da je po mnenju Pascale Casanova »prevajanje oziroma prevod edino sredstvo, ki ga periferni jeziki in njihove književnosti imajo, da postanejo opazni in vidni, torej da v svetovnem literarnem sistemu zares obstajajo« (prav tam).

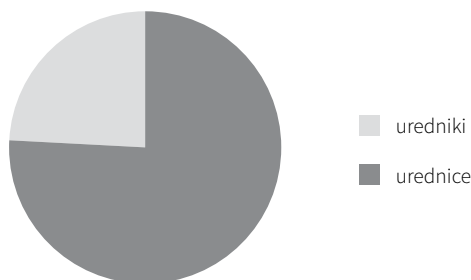
1 Nabor anketnih vprašanj je bil širši, v tem članku, ki je nastal v okviru Erasmus+ KA220 projekta *Literature in praxis: Professional challenges of reading, translating and editing in digital age* (2021-1-SI01-KA220-HED-000023037), predstavljam le odgovore, ki zrcalijo odnose med urednicami in uredniki ter prevajalkami in prevajalci.

2 O tem so med drugim pisali Ožbot, Stanovnik, Pregelj, Leder Mancini, Škrubej, Novak, ki jih povzemam v uvodnem prispevku v *Beli knjigi o prevajanju* z naslovom *Za priznanje prevoda v slovenski družbi in kulturi* (2019: 10–11).

Kdo so slovenski uredniki in urednice?

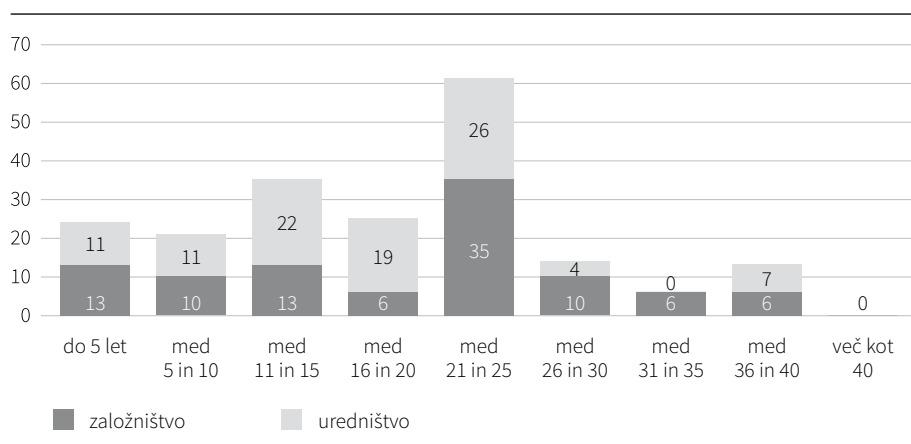
Anketiranje je potekalo s pomočjo spletnega orodja Ika, vsebovalo je 49 vprašanj in 107 spremenljivk, k sodelovanju pa sem anketirance in anketiranke vabila osebno, s pomočjo družbenih omrežij, spleta (tudi portala SlovLit) ter Društva založnikov. Odzvalo se je 69 urednic in urednikov, ki so za sodelovanje v anketi potrebovali okoli 20 minut. Od teh jih je 45 anketo izpolnilo v celoti.

Med anketiranimi je bilo 76 % žensk in 24 % moških, njihova starost pa med 40 in 49 let (40 %) in 50 in 59 let (30 %), 18 % jih je starih med 30 in 39, 5 % anketirank in anketirancev je starih med 60 in 69, 7 % pa med 20 in 29 let. Njihova izobrazba je večinoma visoka (51 %), magisterij (15 %) in doktorat (24 %). Prevladujejo humanistični profili (komparativistke, slovenistke, filozofi, različni filološki študiji, sociologi, dramaturginja, zgodovinarica), le peščica je tudi ekonomistov in naravoslovcev (elektrotehnik).



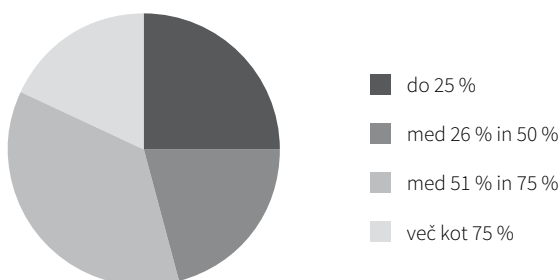
Graf 1: Anketiranke in anketiranci po spolu.

Največ jih je zaposlenih na založbah (67 %), precejšen je tudi odstotek samozaposlenih (33 %). Na vprašanje, kako dolgo delujejo na področju založništva, največ (35 %) anketirank in anketirancev navaja med 21 in 25 let delovnih izkušenj. Sledijo tisti, ki so na tem področju dejavni med 26 in 30 let, med 11 in 15 let ter do 5 let (12 %). Podatki o delovnih izkušnjah v založništvu, ki jih povzemam na naslednjem grafu, kažejo, da jedro sicer predstavljajo bolj izkušeni uredniki in urednice, a da se kar 21 % anketirank in anketirancev na to področje šele uvaja, saj so na njem dejavni manj kot 10 let. Ker se delo v založništvu in urednikovanje ne pokriva vedno, sem anketiranke in anketirance spraševala tudi, koliko let opravljajo delo urednikov. V svojih odgovorih so mi zaupali, da jih to največ počne med 21 in 25 let (26 %), več jih ima z urednikovanjem manj delovnih izkušenj, kar je prav tako razvidno iz spodnjega grafa.



Graf 2: Delovne izkušnje v založništvu in urednikovanju.

Zanimiva je tudi primerjava teh podatkov s podatki o tem, koliko odstotkov delovnika anketirank in anketirancev dejansko odpade na urednikovanje: 36 % se urednikovanju posveča več kot polovico delovnika (med 50 % in 75 %), manj (19 %) je tistih, ki skoraj izključno urednikujejo (več kot 75 % delovnika), precejšen je delež tistih, kjer urejanje predstavlja manj kot četrtno delovnika (25 %) ali do polovice delovnika (21 %).



Graf 3: Delež urednikovanja glede na celoten obseg dela.

Ti podatki pomenijo, da anketiranci in anketiranke ob urednikovanju opravljajo še druga dela, kar potrjujejo tudi podatki, navedeni v odgovoru na vprašanje (odprtega tipa), kaj ob urednikovanju še počnejo: delo z besedili (prevajanje, lektoriranje); druga opravila: marketing, pakiranje paketov, postavljanje knjig, trženje, obdelovanje fotografij, prijave na razpise, organizacija dogodkov, oblikovanje sporočil za javnost, predavanja, vodenje založbe ...

Med vsemi, ki so reševali anketo, je le ena oseba napisala, da ne počne nič drugega, da torej njeno/njegovo delo zajema le urednikovanje, večinoma pa so vsi navajali po več različnih dejavnosti. Med odgovori še posebej izstopa odgovor, kjer je anketiranka/anketiranec naštel celotno vrsto dejavnosti in ga navajam v celoti: »kritičarka, prevajalka, avtorica, predavanja na simpozijih, konferencah ipd., vodenje delavnic, vodenje bralnega kluba, pisanje strokovnih in znanstvenih

člankov s področja mladinske književnosti, moderiranje pogovorov ...» Ob tem je pomenljiv podatek, ki se je izoblikoval ob odgovorih na vprašanje, ali se anketiranci in anketiranke lahko preživljajo izključno z urednikovanjem in v obsegu dela, kot ga opravljajo, in na katerega je večina (54 %) odgovorila zanikalno.

Na podlagi navedenega lahko slovenske urednike in urednice orišemo v naslednjih kategorijah:

1. Med anketiranimi je občutno več žensk, kar pomeni, da se poklic urednika/urednice feminizira. Povprečna starost anketirank in anketirancev je med 40 in 49 let.
2. Urednice in uredniki so večinoma vsaj visoko izobraženi (53 %), kar 39 % se jih je izobraževalo tudi po doseženi diplomi.
3. Slovenske urednice in uredniki svoj poklic opravljajo v povezavi z drugimi poklici. Le 46 % se jih preživlja izključno z urednikovanjem. Le 67 % jih je zaposlenih na založbah, ostali so samozaposleni.

Kaj ti podatki pomenijo?

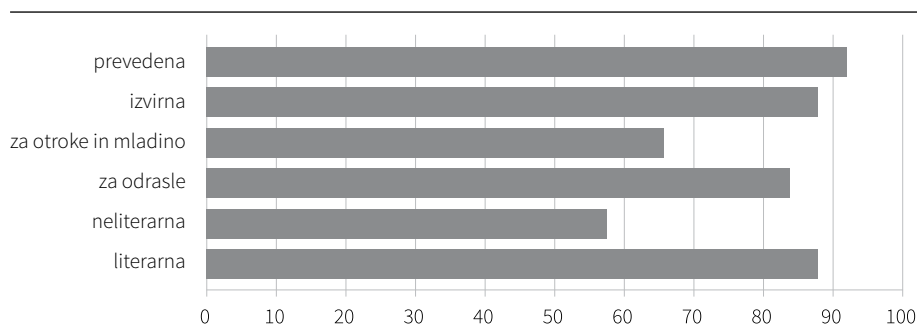
Po eni strani so rezultati ankete zelo podobni rezultatom, ki smo jih ob različnih anketiranjih dobili od prevajalk in prevajalcev,³ kjer je tudi opazen proces feminizacije, vse višje izobraženosti in vse večje fragmentarnosti dela, ki je pri tokratnih anketirankah in anketirancih nismo zaznali, kljub temu da je delež samozaposlenih med njimi precejšen. Po drugi strani pa je iz navedenega očitno, da uredniško delo, če parafraziram oznako Walterja Benjamina za moderna umetniška dela, počasi izgublja svojo avro: tudi uredniki in urednice namreč ob svojem primarnem delu, urejanju, počnejo še vrsto drugih stvari, ki niso povezane zgolj z delom z besedili.

Ti podatki obenem kažejo tudi, da se založniška in uredniška krajina pri nas spreminja: panoga se pomlajuje in vse bolj diverzificira. Verjetno se to ujema s spremembami v založništvu, o katerih piše Miha Kovač (2009), ki beležijo krčenje glede na prihodke in donosnost kapitala (posledično pa tudi človeških virov in stopnje strokovnosti), medtem ko se raznolikost izdanih naslovov in založniške ponudbe (ki jo pogosto zagotavljajo mikrozaložbe z majhnim številom zaposlenih, ki večinoma niso mogli razviti specifičnih znanj, saj se morajo ukvarjati s številnimi sočasnimi nalogami) povečuje.

Anketa o prevodih

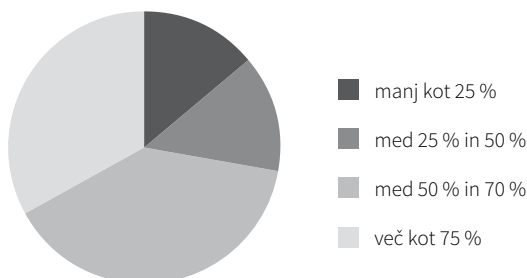
Anketiranke in anketirance sem povprašala tudi, kakšna besedila urejajo, pri čemer so pri odgovarjanju lahko označili več odgovorov. Iz naslednjega grafa je razvidno, da med besedili rahlo prevladujejo prevedena besedila. Več anketirank in anketirancev dela z besedili za odrasle ter z literarnimi besedili.

3 Rezultati in analize anket, opravljenih med prevajalkami in prevajalci, tolmačkami in tolmači pa tudi lektoriciami in lektorji, so objavljeni v *Beli knjigi o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. V tem prispevku služijo kot pomembno primerjalno izhodišče tudi za rezultate ankete, ki sem jo opravila med urednicami in uredniki.



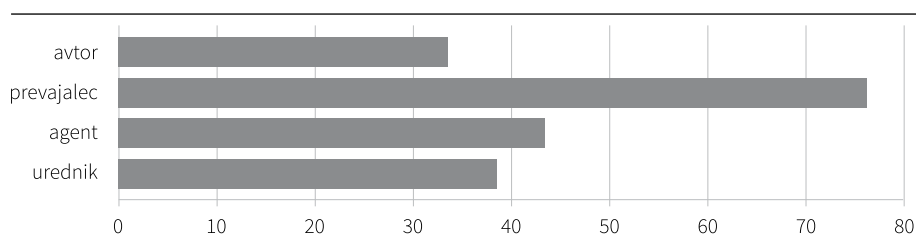
Graf 4: Vrsta urejanih besedil.

Spraševala sem jih tudi po odstotku prevodnih del v knjižnem programu, ki ga urejajo. Pri odgovorih je opazen močan poudarek na prevodni produkciji, saj glede na odgovore delež prevodov predstavlja več kot polovico produkcije kar pri 73 % vseh anketirank in anketirancev, pri čemer je delež tistih knjižnih programov, kjer prevodi predstavljajo več kot 75 % vse knjižne produkcije, kar 32 %. Žanrsko gre za zelo različna besedila, med katerimi močno prevladujejo romani za odrasle (17 oznak), sledijo mladinska proza (13 zadetkov), slikanice (11), strip in risoroman (11), sledijo poezija za odrasle, priročniki, fantastična besedila, zgodovinska fikcija, realistična proza, kuharice in drugi.



Graf 5: Delež prevodov v knjižni produkciji, ki jo urejajo anketiranke in anketiranci.

Povedni so tudi odgovori na vprašanje *Kaj vas prepriča, da prevod uvrstite v knjižni program?*, pri čemer so za anketiranke in anketirance očitno najprepričljivejša priporočila prevajalk in prevajalcev. Drugi literarni posredniki (priporočilo drugega urednika ali urednice, literarnih agentk in/ali agentov) so manj uspešni, še manj stiki z avtorji, anketiranke in anketiranci pa se pogosto in predvsem zanašajo na svojo presojo (in recenzije, ocene na platformah, uvrstitve na lestvicah, odzive literarne javnosti v tujini, kakovost ...).



Graf 6: Kaj anketirance in anketiranke prepriča, da prevod uvrstijo v knjižni program?

Anketirance in anketiranke sem spraševala tudi po najpomembnejših uredniških kompetencah, v nadaljevanju pa navajam nekaj teh, ki jih pričakujejo od prevajalk in prevajalcev, pri čemer so jim preostali odgovori vsebinsko precej podobni:

- spretno lovljenje vseh plasti in leg besedila;
- strokovnost, profesionalno opravljanje svojega dela (točnost, poznavanje področja);
- sposobnost ustreznega prelitja besedila v ciljni jezik (ne le točnost, tudi jezikovni register in ustvarjalnost);
- poznavanje obeh jezikov in razgledanost;
- posluh za jezik, pozornost za detajle, točnost, profesionalen odnos;
- občutek za jezik, obravnavano snov in za raznolika kulturna okolja, vrhunsko obvladovanje skladnje, posluh za ritem in stavo besed, natančnost.

Spraševala sem jih tudi, kakšen je njihov odnos do prevajalk in prevajalcev. Med odgovore so zapisali:

- prevedena besedila uredimo v skladu s strokovno terminologijo (stvarna literatura) in razumevanjem/privlačnostjo besedila za slovenskega bralca;
- kot pomoč prevajalki ali prevajalcu pri morebitni negotovosti, kot par dodatnih oči, ki lovijo morebitne nedoslednosti;
- prevajalke/prevajalce spoštujem, večkrat pa pomagam najti določene rešitve, vedno v dogovoru s tistim, ki je pod prevod podpisan;
- naklonjeno kritično branje;
- sem natančen bralec besedila, zlasti pa moram izbrati ustreznega prevajalca;
- stalno spoštljivo sodelovanje in izboljševanje delovnega procesa;
- do prevajalke/prevajalca imam podoben odnos kot do avtorja/avtorice – skupaj analizirava izvirni tekst in prevedeno besedilo ter v sodelovanju izpeljeva najboljšo možno verzijo teksta;
- skrb za ton, skrben pregled besedila, predlog izboljšav ob nerodnostih, nedoslednostih; primerjalno branje z morebitnimi prevodi v druge jezike; uskladitev popravkov s prevajalcem;
- zelo pomembno sodelovanje, skupno prizadevanje za čim boljši končni rezultat (dajem predloge o izboljšavah, dialog s prevajalcem, ko uskladiva mnenja);
- urednik je „privilegirani bralec“, ki prevajalcu/avtorju pomaga poloviti morebitne pomanjkljivosti;
- prevajalke in prevajalci so bogastvo, brez katerega založba ne obstaja; jaz sem tam zato, da z njimi vzpostavim dialog in da skozi proces v dialogu rešujem morebitne zagate, ki bi nastale (formalne ali vsebinske), ter nudim pomoč, če bi bila potrebna.

Zanimalo me je tudi, ali so s prevajalkami in prevajalci že imeli kakšen konflikt in kako urednice in uredniki ravnaajo, ko se zalomi. Navajam nekaj odgovorov, med katerimi jih je večina nesporazume uspela urediti, le redki (2 anketiranca in/ali anketiranki) so napisali, da to ni bilo mogoče in da je bilo treba prevajalca oz. prevajalko zamenjati:

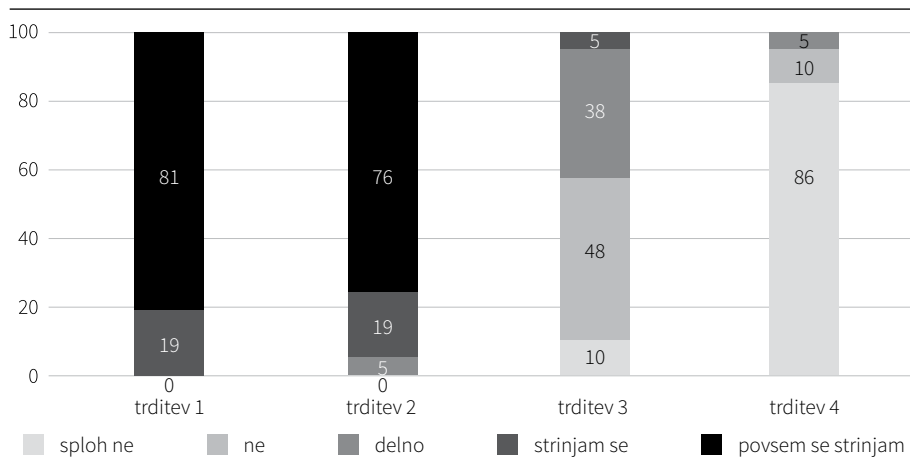
- Ne. Naše sodelovanje sloni na spoštljivem pogovarjanju in iskanju najboljših možnosti.
- Da. Različno smo ocenjevali kvaliteto prevoda.
- Niti ne, sporazumno, z argumentiranjem.
- Težave z zamujanjem, zamenjava prevajalca.

Slovenski uredniki in urednice prevajalkam in prevajalcem vedno pošiljajo besedilo v pregled tudi po lekturi. Včasih prihaja tudi do nestrinjanja z lektorskimi sugestijami ter uredniškimi odločitvami, ki jih anketiranci in anketiranke skušajo reševati dogovorno in s spoštljivim dialogom (18 odgovorov), a eden od odgovorov je takole povzel bistvo uredniškega dela: »na koncu vendarle prevlada beseda urednika, ker je ta odgovoren za celostni izdelek tudi po izidu«.

V nadaljevanju sem anketiranke in anketirance prosila, naj še ovrednotijo pomen prevoda za njihovo delo. Tokrat so se morali opredeliti do naslednjih trditev:

1. Prevajalke in prevajalci so mi v dragoceno pomoč pri delu.
2. S prevajalkami in prevajalci imam korektne, profesionalne odnose.
3. Prevajalci in prevajalke svoje delo pogosto opravijo slabo, zaradi česar imam sam/-a potem še več dela.
4. Prevajalke in prevajalci so nujno zlo.

Odgovore prikazujem v naslednjem grafu (vrednosti so izražene v odstotkih):



Graf 7: Vrednotenje prevajalskega dela.

V anketi sem urednike in urednice spraševala tudi, ali se srečujejo s prevodi v tuje jezike. Na to vprašanje jih je kar 76 % odgovorilo pritrdilno. Prosila sem jih tudi, naj ocenijo pomen prevajalk in prevajalcev za prodor slovenske literature v tujino. Večinoma so poudarjali, da je njihov pomen velik, v nadaljevanju pa navedla še nekaj daljših odgovorov, iz katerih veje tudi nekaj pesimizma:

- načeloma velik – ampak to je sistemsko vprašanje;
- izjemen, ključen in absolutno premalo cenjen;
- precej velik, če so prevajalci dobri, vendar je slovenska humanistika v primerjavi z beletristiko pri promociji v tujini najpogosteje peto kolo ...

Na to vprašanje sem dobila manj odgovorov, kar kaže, da se slovenski uredniki in urednice vendarle manj srečujejo s prevajanjem iz slovenščine, kar je logično – uredniško delo v obratni smeri opravijo uredniki v drugih jezikovnih okoljih, večinoma tam, kjer bo prevod izšel.

Sklep

Pogosto se zdi, da prevajalci in prevajalke ter uredniki in urednice (pa vsaj še lektorice in lektorji, avtorji in avtorice ter založniki in založnice) stojijo na različnih bregovih, odnosi med njimi so še vedno pogojeni s hierarhijami, a je tudi iz rezultatov ankete, ki sem jo novembra 2022 izvajala med slovenskimi uredniki in urednicami, razvidno, da se te tudi na področju knjižne produkcije spreminjajo, kar je mogoče razumeti tudi v širšem kontekstu spremenjenih razmer v založništvu, o katerih pišejo tako tuji kot slovenski raziskovalci (prim. Kovač 2005; Kovač 2009; Kovač 2015; Rugelj 2010).

Anketa, opravljena med urednicami in uredniki, se navezuje na številne ankete, katerih rezultati in analize so objavljene v *Beli knjigi o prevajanju*, saj to že v izhodišču omogoča določeno primerljivost rezultatov. Zato ne preseneča, da rezultati anket med prevajalkami in prevajalci ter urednicami in uredniki kažejo vrsto skupnih točk, ki terjajo, kot je bilo o rezultatih prevajalskih anket izpostavljeno že v *Beli knjigi o prevajanju*, sistemske rešitve, ki so prav tako nujne zaradi že omenjenih razmer v založništvu.

Iz rezultatov ankete je razvidno, da sta prevajanje in urednikovanje dejavnosti, ki se vse bolj feminizirata, urednice in uredniki so visoko izobraženi, ob svojem uredniškem delu počnejo še vrsto drugih reči, tudi uredniško delo izgublja svojo avro. Tudi tokratni anketiranci in anketiranke se vse bolj srečujejo s prekarnimi oblikami zaposlitve, čeprav je teh še veliko več med prevajalkami in prevajalci.

Pogled urednikov in urednic na prevajalce in prevajalke je izrazito pozitiven, pripisujejo jim veliko vlogo pri izbiri besedil, pa tudi pri promociji slovenske literature v tujini. Nespornost, ko do njih pride, praviloma obe strani rešujeta z dialogom, iskanjem najboljših rešitev v dobro besedila. Zdi se torej, da se uredniki in urednice zavedajo pomena prevoda za slovensko literarno polje. Kljub temu, da je odnos med enimi in drugimi izrazito dialoški, spoštljiv, da uredniki in urednice prevajalke in prevajalce poslušajo in z njimi sodelujejo, je v njem še vedno opaziti hierarhičen odnos (tako do prevajalk in prevajalcev kot tudi lektorice in lektorjev), ta pa je obenem povezan tudi z vlogo, ki jo imajo urednice in uredniki v založništvu, kjer so v resnici nekakšna »naprava za vsebino« (Bhaskar 2015).

Obema poklicema je skupna tudi njuna nevidnost, ki jo anketiranci in anketiranke delijo še z drugimi literarnimi posredniki. O tej je eden od anketirancev in/ali anketirank zapisal: »Delo urednice/urednika sploh ni vrednoteno, kot da smo nekakšni izvajalci in dobri naslovi padajo z neba na našo pisalno mizo«. Zato je še toliko pomembneje, da opozarjamo na literaturo kot sistem, kar pomeni, da jo omogočajo in ohranjajo šele različne delovalne in posredniške vloge. Četudi so pogosto nevidne.

Literatura:

Michael Bhaskar, 2015: *Naprava za vsebino: teoriji založništva naproti od tiskarskega stroja do digitalnega tiska*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marijan Dovič, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC.

Mihael Kovač, 1999, 2015². *Skrivno življenje knjig. Protislovja slovenskega založništva v 20. stoletju*. Elektronska izdaja.

--, 2005. Smeri razvoja slovenskega in evropskega založništva. V: *Izgubljeno v prodaji. Slovenska knjiga med državo in trgov v tretjem tisočletju*. Ljubljana: UMco, 9–36.

--, 2009. *Od katedrale do palačinke: tisk, znanje in branje v digitalni družbi*. Ljubljana: Beletrina.

Barbara Pregelj (ur.), 2019: *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo Slovenskih književnih prevajalcev.

Samo Rugelj, 2010. *Za vsako besedo cekin? Slovensko knjižno založništvo med državo in trgov*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Andrián Vila, 2015: ¿Qué es una editorial cartonera?. Dostopno na spletu.

Marija Zlatnar Moe, Tanja Žigon, Tamara Mikolič Južnič, 2017. *Center in periferija: razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: ZIFF.